

JOHN JEFFERSON

**THE HOLY WARS OF KING WLADISLAS AND SULTAN MURAD:
THE OTTOMAN–CHRISTIAN CONFLICT FROM 1438–1444***(History of Warfare 76. Ed. Brill, Leiden, 2012. 514 o.)*

Régóta vártunk egy, a Várnai hadjáratot és előzményeit bemutató monográfiára. A kötetet mintegy előkészítette a jeles oszmanista, Colin Imber forráskötete,² ami nyilvánvalóvá tette, hogy a hazai történetírásban még a források számbavétele sem történt meg a maga teljességében. Jelen kötet szerzője 2011-ben szerezte doktori fokozatát a mainzi egyetemen, vélhetően a kötetben olvasható témában. Annak köszönhetően, hogy Krakókban szerezte fokozatát, a szláv szakirodalmat alaposan ismeri, ami az egyúttal lengyel király, I. Ulászló esetében igen szerencsés. Tájékozódását arab és török nyelvtudása is segítette (nyilván ezért tartozik az amerikai 66th Military Intelligence Group állományába), így elmondható, hogy az eddig jórészt Bistra Cvetkova – ideológiailag is szűklátókörű, ám magyarul is olvasható – munkájára korlátozódó képünket jelentősen kiszélesítette. Előrebocsátva, csak sajnálhatjuk, hogy nem konzultált magyar szakemberekkel, s megelégedett Szakály Ferenc, Engel Pál, Borosy András, Fügedi Erik, Held József idegen nyelven olvasható munkáival. Az már valóban meglepő, hogy a magyar törvények fordításában nem használja Bak János sorozatát,³ illetve figyelmen kívül hagyta Ágoston Gábor angol nyelvű munkáit, vagy éppen M. Spremic Brankovicsról szóló, Belgrádban, 1999-ben megjelent monográfiáját. Az esetleges hiányoknál azonban sokkal nagyobb a hazai olvasó nyeresége azzal, hogy egy helyen találja a kérdésre vonatkozó nemzetközi szakirodalom és források színe javát.

Az újabb eredményeket Engel csak magyarul megjelent munkáiból, részben Pálosfalvi Tamás tanulmányaiból⁴ ismerhette volna meg. Részletesen foglalkozik Hunyadi marosszentimrei–vaskapui győzelmével, s ebben szemmel láthatóan földrajzi problémái támadtak, sőt, Hunyadi személyes jelenlétével is számol a csatában, míg például újabban Pálosfalvi Tamás szerint Hunyadi Temesvárról figyelte az események alakulását, s így tudott a Vaskapunál csapdát állítani. Általában a magyar résztvevők azonosítása a külföldi források alapján rendkívül bizonytalan, s a hazai történetírásban a részletes tanulmányok megírására – felhasználva a teljes okleveles anyagot – még csak véletlenszerűen került sor. Sok esetben a lábjegyzetekből sem derül ki, hogy állításait mire alapozza, például hogy Zsigmond lengyel vitéze a Sárkányrend tagja lett volna (133. o.). (A szerző Hosszú hadjáratról szóló tanulmányát még nem értem el.⁵)

A kötet alapos bevezetést nyújt a török és magyar hadszervezetbe, a törököknek a Balkánon folytatott harcaiba 1442-ig. Ezt alapvetően a hozzáférhető nemzetközi szakirodalom alapján teszi, magyar vonatkozásban azonban hiányolhatók Kubinyi András részben németül is hozzáférhető tanulmányai, vagy a részletesen tárgyalt Tallóci-testvérek esetében Mályusz Elemér alapvető tanulmánya. A bonyolult közép-európai, különösen erdélyi etnikai képlettel igyekszik megbirkózni, bár az erdélyi helyzet (s annak a romániai szakirodalomban közölt értelmezései) többször próbára teszi. Használja a hazai forráskiadásokat, kár, hogy a Magyar Országos Levéltár és ARCANUM által létrehozott középkori könyvtár lehetőségeit nem látszik ismerni. Zsigmond magyar király esetében a király képét és jelentőségét átértékelő legújabb német nyelvű szakirodalom nyomokban sem tűnik

² The Crusade of Varna, 1443–1445. Crusade Texts in Translation. Burlington, 2006. Interneten hozzáférhető a teljes kötet: <http://books.google.hu/books?id=xauaoghuc3cC&pg=PA36&lpg=PA36&dq=The+Crusade+of+Varna,+1443%E2%80%931445,+Crusade+Texts+in+Translation.&source=bl&ots=Vurk41MMcq&sig=v1wYo-YPQXoB6qiHuhloGOuEGug&hl=en&sa=X&ei=Jl6LUbyvHOKr4AS1hYGgDQ&ved=0CFUQ6AEwBg#v=onepage&q=The%20Crusade%20of%20Varna%2C%201443%E2%80%931445.%20Crusade%20Texts%20in%20Translation.&f=false> (Az utolsó letöltés időpontja: 2013. május 9.) Ismertette *Vészprémy László, Hadtörténelmi Közlemények*, 119. (2006) 4. sz. 1104–1105. o.

³ The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. Decreta Regni Mediaevalis Hungariae, 1000–1490. 3 vols. Ed. Charles Schlacks Jr. Bakersfield, 1989–1997.

⁴ *Pálosfalvi Tamás: Az 1442. márciusi török hadjárat. Adalékok Hunyadi János első török ellenes harcaihoz. Történelmi Szemle*, 43. (2001) 43–54. o. és *Uő: Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*. Budapest, 2005.

⁵ The Ottoman–Hungarian Campaigns of 1442. *The Journal of Medieval Military History*, 10. (2012).

fel, például technikai újítások iránti fogékonysága, tűzfegyverek iránti vonzódása stb. vagy éppen legújabb, a galambóci csatáról szóló tanulmányunk.⁶ Érthetően érdemi mondandójának lényegét Zsigmond és Albert uralomváltásának időszakára helyezi, s az első katonai akció, amelyiknek nagy figyelmet szentel, az 1437-es kruševaci magyar betörés. Hasonlóképpen jó érzékkel emeli ki Belgrád (Nándorfehérvár) 1440-es sikeres megvédését, s nyújtja az ostrom széles forrásbázison alapuló bemutatását (235–246. o.). Helyesen mutat rá, hogy a firenzei egyházi unióból következő keresztes háború kötelezettsége először Albertre nehezedett, amitől csak halála mentette meg, s logikusan várták annak teljesítését I. Ulászlótól.

A Hosszú hadjárat kapcsán felteszi a hazai történészek által is vizsgált kérdést: valóban siker volt-e? Készséggel elismeri, hogy a stratégiai célt, a török főváros elfoglalását nem érte el, a zlaticei csata nem nevezhető keresztény sikernek, a visszavonulás pedig viszontagságos volt. Mégis e részeredmények is komoly hatással voltak az oszmán belpolitikára, s komoly válsághullámokat gerjesztettek. Ennek része volt, hogy a bizánciak a Peleponnészoszot védő Hexamlion vonalat ismét megerősítették, s fenntartotta a nyugati segítség illúzióját. Mindmáig kérdés, hogy a Hosszú hadjárat egy biztató kezdetnek tekinthető-e vagy éppen súlyos figyelmeztetésnek a jövőre nézve? A hadjáratnak úgy tűnik, mindkét olvasata lehetséges, a kortársak s jelen mű szerzője is az előbbi részesítették előnyben. Meglehet, nagy hangsúlyt kap a Magyarországot (és ezzel együtt Európát) védő ütközőállamok rendszere a könyvben, s utólag joggal merül fel, hogy a támadó hadjáratok helyett nem inkább ezt a rendszert kellett volna-e továbbfejleszteni s az ország védelmi potenciáját erősíteni, kihasználva a Birodalom 1443–1444-es megingását és válságát.

A kutatást mindmáig foglalkoztatja és megosztja, hogy a török ellenes katonai sikerek után érdemes volt-e belevágni a végzetesnek bizonyuló 1444. évi várnai hadjáratba. A szerző alapján pozitív véleményt fogalmaz meg, s úgy látja, hogy az Oszmán Birodalomban olyan súlyos válságjelenségek mutatkoztak (többek között a karamán támadás, trónviszály és trónbitorló jelentkezése, Hunyadi 1442–1443-as sikereiknek demoralizáló hatása), hogy a nyugatiaknak valóban ekkor volt a legnagyobb, s egészen a XVII. századig az utolsó esélyük arra, hogy egy nagy közös nemzetközi vállalkozás keretében megingassák az oszmán birodalmat. Egyetérthetünk vele, hogy még egy keresztény győzelemnek sem lett volna végzetes és visszafordíthatatlan következménye, de legalább az 1402-es ankarai vereséghez hasonlóan, néhány évtizedre komolyan visszavetette volna a török nagyhatalom fejlődését, s Bizáncnak is adott volna néhány évtizedet.

A hadjárat megindításának realitása ennél bonyolultabb kérdés. A szerző helyesen hívja fel a figyelmet arra, hogy a kortársak, de a korábbi szakirodalom is érthetetlenül a szegedi esküt és a váradi békét állította a történelem középpontjába, mintha ettől vettek volna az események tragikus fordulatot. Az eskü és a békekötés kronológiájának a rekonstrukciójában Engel Pált (*Acta Orientalia*, 1994.) követi, annyiban módosítva eredményeit, hogy szerinte Ulászló, sőt, a budai országos gyűlés is tudott a kétkulacsos politikai játszómáról. A hadjárat indításában meghatározó szerepet játszott a pápai politika, ami nem is olyan régen harcolta ki a firenzei uniót. Az unió ortodox részről való teljesítésének kezdettől fogva előfeltétele volt a Bizáncnak nyújtandó nyugati katonai segítség, melynek bázisát csak is a Magyar királyság jelenthette. Ezt pontosan tudta a pápai legátus, Cesarini, aki ily módon a hadjáratot kapcsolta össze saját személyes jövőjét. Tekintettel arra, hogy Cesarini kora egyik legragyogóbb szónoka volt, s egyúttal híres kánonjogi szakértője, véleménye és agitációja az esküszegéssel és taktikázással kapcsolatban sokat nyomhatott a latba. Mindezt támogathatta az Ulászló magyarországi elfogadottságát növelni akarók tábora, míg gyengíthette a királyt lengyel földre hazahívók köre. Hunyadi személyes felelőségét (Bulgária odaigérése stb.) nem érzi olyan mértékűnek, mint azt Engel gondolta, szerinte Hunyaditól függetlenül is létezett egy erős háborús párt az udvarban, ami erős nemzetközi politikai és anyagi támogatást élvezett. Érvelése szerint a szerződést alapvetően azért kellett megkötni, mert Brankovics csak ezt követően kapta vissza birtokait a törököktől (a cserebirtokok révén ezzel persze Hunyadi anyagilag is remekül járt). Szerinte mindvégig a szövetséges hadiflotta felállításáról érkező híreket várták a magyar udvarban, illetve azt, hogy azzal Murád szultánt valóban meg lehet akadályozni abban, hogy csa-

⁶ *Veszprémi László*: King Sigismund of Luxemburg at Golubac (Galamboc). In: *Worlds in Change: Church Union and Crusading in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*. Ed. by *Christian Gastgeber, Ioan-Aurel Pop, Oliver Jens Schmitt, Alexandru Pop*. *Transylvanian Review*, 18. (2009) 2. sz. 291–308. o.

patival átkeljen Ázsiából. A pápai, velencei és burgundi segítséggel összeálló, végül is 19 hajóból álló, később két bizánci hajóval kiegészített flotta felállítása a későközépkori kereszties hadjáratok egyik legfényesebb eseménye volt, s későbbi működését sem ítéli meg kudarcként. Az oszmánok áthajózását Gallipolinál megghiúsították, az ókori Trójánál bátran partra szálltak, s a Boszporusz-nál sem viselkedtek gyáván. Feladatukat végül is a genovaiak oszmánokhoz fűződő kereskedelmi kapcsolatain alapuló együttműködése miatt nem tudták teljesíteni, akik az oszmánok rendelkezésükre bocsátották a szükséges szállító kapacitást. Továbbá az oszmán parti tüzérség a korban még páratlanul mondható sikeres tevékenysége – valóban hajókat süllyesztettek el – jelölhető meg a kereszties stratégia kudarca alapvető okként. A törökök valóban megpróbálták megzavarni a keresztény flottát azzal, hogy a békekötés példányát mutogatták, de a kudarc alapvetően nem erre a körülményre vezethető vissza.

A hadjárat indításához a szerző szerint végül is minden együtt állt, a huszita taktikát hasznosító, gyalogosokkal és tüzérséggel megerősített harci szekerek sokasága (két ezernyi), lengyel segédcsoportok ezer körüli létszáma, s a havasalföldiek Vidinnél csatlakozó négyezer fős segédhada, nem beszélve a fő seregről, mindent együttvéve 16–20 ezer fős létszámáról. Brankovics a hadjáratban ugyan semleges maradt, az albánok pedig Szkander bég korábbi sikerei ellenére sem tudtak csapatokat küldeni, mégis a felvonultatott erő az oszmánok szemében tekintélyes és félelmetes volt. A mai történész a stratégiai helyzet megítélését illetően óvatosabb lenne, a kortársak többsége azonban mindezt páratlanul kedvező lehetőségnek ítélte meg, különösen azért, mert a békekötéssel összezavarták az oszmán döntéshozókat. A hadjárat útvonalában meggyőzően látszik korrigálni Cvetkovát, amikor Orsova, Nikápoly, Nikup/Nicopolis ad Istrum, Sumen, Novi Pazar, Provardia, Manasztir, Mihalics helységeken át vezeti őket. A fő probléma a Balkán-hegységen való átkelés volt, amit több irányban is megkíséreltek. Véleménye eszerint súlyos hiba volt, hogy elügyetlenkedtek a Sipka-hágó felé, majd Kamcsijánál való áttörést, ahol a leggyorsabban érték volna el a síkságot és megközelíthették volna az oszmán fővárost, Edirnet. Így Várna nem előre elhatározott stratégiai cél volt, hanem kényszer szülte megoldás, ahol a tenger közelsége miatt az utánpótlás biztosítására is lehetőség nyílt volna. A vonulás során mindvégig probléma volt a török és ortodox népességgel való bánásmód. Kezdetben nem erőszakolták ki minden erősség ostromát (így Nikápoly erődjét sem tudták elfoglalni), majd taktikát váltottak, s a helységek lakosait a megadás-bántatlanság vagy erőszakos halál választása elé állítva valóban sikeresen pacifikálták, s biztosították a sereg ellátását. Magát az ütközetet is részletesen mutatja be, noha annak megítélése változatlan maradt: a keresztények nem álltak messze a győzelemtől, amivel valóban átírhatták volna a XV. századi balkáni történelmet.

Joggal érezzük úgy, hogy a magyar történetírásban valóban nagyobb odafigyelést érdemelne I. Ulászló személye, a várnai csata korának forrásai, pl. Dlugosz. E hiányt első lépésként már megjelent művek fordításával, második lépcsőben pedig egy magyar szempontokat jobban figyelembe vevő monográfiával lehetne pótolni.

Veszprémy László